

THE DEVELOPMENT HISTORY OF CHILDREN'S PRESS IN AZERBAIJAN

Laman Mammadova

Baku Girls' University

E-mail: lamanmammadli08@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-1917-5871>

Annotation. The study examines children's press not merely as an informative medium but as a strategic field with psychological, pedagogical, and cultural significance, exploring its influence on children's intellectual, emotional, and social development. The analysis demonstrates that children's periodicals are not only tools for information dissemination but also play a fundamental educational role in shaping a child's personality, enriching their worldview, and fostering national and moral values. Instilling a love of reading from an early age, developing analytical and creative thinking skills, and cultivating healthy communication with the surrounding environment constitute the core objectives of children's media. The article provides a comprehensive examination of Azerbaijani children's press, which emerged during the Enlightenment period and possesses deep historical roots. It also analyzes the realities of the 21st century—characterized by rapid technological development and the dominance of digital platforms—which require a re-evaluation of both the content and format of children's press.

Keywords: children's press, enlightenment, national identity, patriotic education, children's journals, post-independence period.

DOI: <https://doi.org/10.30546/2709-2488.2025.5034>

To cite this article: Mammadova L. (2025). The development history of children's press in Azerbaijan. *Journal of Preschool and Primary Education*, Special issue – "Scientific-pedagogical press: in the dimension of historicity and modernity", pp. 117-129.

Article history: received – 27.10.2025; accepted – 28.11.2025.

CC BY 4.0. Authors expressly acknowledge the authorship rights of their works and grant the journal the first publication right under the terms of the Creative Commons Attribution License International CC-BY, which allows the published work to be freely distributed to others, provided that the original authors are cited and the work is published in this journal.

AZƏRBAYCANDA UŞAQ MƏTBUATININ İNKİŞAF TARİXİ

Ləman Məmmədova

Bakı Qızlar Universiteti

E-mail: lamanmammadli08@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-1917-5871>

Annotasiya. Tədqiqatda uşaq mətbuatı təkcə informativ deyil, həm də psixoloji, pedaqoji və mədəni əhəmiyyət daşıyan strateji bir sahə kimi təhlil edilir, uşaqların intellektual, emosional və sosial inkişafına təsirləri araşdırılır. Təhlillər göstərir ki, uşaq mətbuatı yalnız informasiya ötürən vasitə deyil, eyni zamanda uşağın şəxsiyyət kimi formalaşmasında, dünyagörüşünün zənginləşməsində, milli və mənəvi dəyərlərə yiyələnməsində əsas tərbiyəvi rol oynayır. Erkən yaşlardan uşaqlarda oxumağa marağın formalaşdırılması, analitik və yaradıcı düşüncə tərzinin inkişafı, ətraf aləmlə sağlam ünsiyyət bacarığının yaranması uşaq mətbuatının əsas məqsədlərindəndir. Məqalədə maarifçilik dövründə formalaşmağa başlayan, dərin tarixi köklərə malik Azərbaycan uşaq mətbuatı geniş aspektdən izah olunur, məqsədyönlü fəaliyyəti təhlil edilir. Bununla belə, informasiya texnologiyalarının sürətlə inkişaf etdiyi, rəqəmsal platformaların gündəlik həyatın bir hissəsinə çevrildiyi XXI əsrdə uşaq mətbuatının məzmun və forma baxımından yenidən düşünülməsini zəruri edən reallıqlar təhlil olunur.

Açar sözlər: uşaq mətbuatı, maarifçilik, milli kimlik, vətənpərvərlik tərbiyəsi, uşaq jurnalları, müstəqillik dövrü.

DOI: <https://doi.org/10.30546/2709-2488.2025.5034>

Məqaləyə istinad: Məmmədova L. (2025). Azərbaycanda uşaq mətbuatının inkişaf tarixi. «*Məktəbəqədər və ibtidai təhsil*», Xüsusi buraxılış – “Elmi-pedaqoji mətbuat: tarixilik və müasirlik müstəvisində”, səh. 117-129.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 27.10.2025; qəbul edilib – 28.11.2025.
CC BY 4.0. Müəlliflər açıq şəkildə öz əsərlərinin müəlliflik hüquqlarını təsdiq edir və jurnala Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) lisenziyası çərçivəsində ilk nəşr hüququnu verirlər. Bu lisenziya, əsərin bu jurnalda yayımlandığı və orijinal müəlliflərə istinad edildiyi halda, onun sərbəst şəkildə digər şəxslər tərəfindən yayılmasına icazə verir.

Giriş / Introduction

Mətbuatın inkişafı bir ölkənin mədəni, ictimai və maarifçilik proseslərinin əsas göstəricilərindən biridir. Azərbaycan milli mətbuatı isə zəngin tarixi və dərin ənənələri ilə ümumi cəmiyyətin, xüsusilə gənc nəslin formalaşmasında əvəzsiz rol oynamışdır. Uşaq mətbuatı uşaq və yeniyetmələrin bilik və dünyagörüşünün formalaşması, milli və əxlaqi dəyərlərlə tanış olması, intellektual inkişafı və sosiallaşması baxımından önəmli bir platforma kimi daim diqqət mərkəzində olmuşdur.

1875-ci il, iyul ayının 22-də Həsən bəy Zərdabının redaktorluğu ilə nəşr edilən “Əkinçi” qəzeti ilə Azərbaycan milli mətbuatının əsası qoyulmuşdur. “Əkinçi”, ilk növbədə, elm, maarif, mədəniyyət və incəsənətlə bağlı məsələləri işıqlandırır, yeni tipli maarifçi məktəblərin zəruriliyini vurğulayırdı. Qəzetin nəşrində Mirzə Fətəli Axundov, Seyid Əzim Şirvani, Nəcəf bəy Vəzirov, Əsgər ağa Gorani və başqa tanınmış ziyalıların iştirakı maarifçilik ideyalarının mətbuata verdiyi önəmin göstəricisi idi [Aşırlı, A., 2009].

Azərbaycan mətbuatının ən vacib istiqamətlərindən biri uşaq mətbuatıdır. Uşaq mətbuatının meydana gəlməsinə XIX–XX əsrlərdə uşaqlar üçün ədəbi əsərlərin yaranması təkan vermişdi. Azərbaycanda yeni üsullu məktəblərdə dərsliklərdə uşaqların yaşına uyğun şeir və hekayələrə, tarixi mövzulu oçerklərə geniş yer verilirdi. Bu dövrün görkəmli ziyalıları – N.Nərimanov, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, A.Şaiq, Ü.Hacıbəyov, S.S.Axundov, M.Mahmudbəyov və başqaları uşaq nəsrinin və uşaq mətbuatının təşəkkülündə böyük rol oynamışlar. Onlar yazıçı və müəllim kimi fəaliyyət göstərməklə yanaşı, dərslik və dərs vəsaitləri hazırlayı, dövrü mətbuatda uşaq mövzusunə həsr olunmuş məqalələr dərc etdirdilər.

Problemin qoyuluşu

Uşaq mətbuatı, Azərbaycan mədəniyyətinin və maarifçilik tarixinin mühüm tərkib hissəsidir. Uşaqların mənəvi-estetik tərbiyəsində, intellektual və emosional inkişafında uşaq jurnalları və qəzetlərinin rolu danılmazdır. Lakin müasir mərhələdə uşaq mətbuatının tarixi kökləri, ideoloji istiqamətləri, cəmiyyətin sosial-siyasi dəyişikliklərinə uyğunlaşması və yeni informasiya texnologiyalarının təsiri məsələlərini daha dərinədən araşdırılmağa ehtiyac duyulur. Qloballaşma şəraitində, uşaqların informasiya məkanına çıxışı artdıqca, milli ruhlu və pedaqoji cəhətdən sağlam mətbuat nümunələrinin qorunması və inkişafı zəruri hal alır. Buna görə də tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycan uşaq mətbuatının tarixi inkişaf mərhələlərini, onun ideya-estetik istiqamətini və müasir dövrdə qarşısında duran pedaqoji vəzifələri müəyyənləşdirməkdir.

Tədqiqat metodları

Məqalənin hazırlanmasında tarixi-təhlil, müqayisəli-analitik və sistemli yanaşma metodlarından istifadə olunmuşdur. Tarixi-təhlil metodu vasitəsilə uşaq mətbuatının “formalaşma və inkişaf mərhələləri” araşdırılmış, müxtəlif dövrlərin sosial-siyasi və mədəni şəraiti ilə əlaqələndirilmişdir. Müqayisəli-analitik yanaşma uşaq mətbuatının “ideoloji və məzmun xüsusiyyətləri”nin müxtəlif dövrlərdə necə dəyişdiyini ortaya çıxarmağa imkan vermişdir. Sistemli yanaşma metodu isə uşaq mətbuatını pedaqoji, ədəbi və ictimai hadisə kimi bütöv şəkildə dəyərləndirməyə, onun “maarifçilik və tərbiyəvi funksiyaları”nı müəyyənləşdirməyə xidmət etmişdir.

Əsas hissə / Main part

Azərbaycanda Əlisgəndər Cəfərovun təşəbbüsü sayəsində 1906-cı ildə “Dəbistan” adlı uşaq jurnalının nəşri ilə ilk uşaq mətbuatının əsası qoyulmuşdur. Jurnalın əsas məqsədi uşaqları maarifləndirmək, onlarda biliyə maraq oyatmaq, elmin müxtəlif sahələri və Azərbaycan – dünya ədəbiyyat nümunələri ilə tanış etmək olmuşdur. “Dəbistan” az sayda çap olunurdu, rəngli şəkillər və tapmacalarla zəngin idi. Jurnalda uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş hekayə və şeirlərlə yanaşı, tanınmış ziyalıların yazıları və elmi-populyar məzmun da dərc olunurdu. Hər sayının sonunda sözlük və tapmaca verilir, doğru cavab yazanlar isə mükafatlandırılırdı. Cəmi 27 nömrəsi işıq üzü görən jurnalın səhifələrində pedaqoji məsələlər, uşaqların təlim-tərbiyəsinə dair bədii əsərlər, görkəmli şəxslərin həyatı, elm və texnika yenilikləri, fizika, riyaziyyat, coğrafiya və digər mövzular haqqında yazılar dərc edilirdi. Jurnalın işində dövrün ziyalıları – N.Nərimanov, A.Şaiq, M.Hadi, S.M.Qənizadə, R.Əfəndiyev və başqaları fəal iştirak etmişlər. Azərbaycan yazıçıları ilə yanaşı, jurnalda uşaqlar üçün Krilovun, Hötenin, Lermontovun, Puşkinin tərcümə edilmiş uşaq şeirləri, təmsilləri dərc olunurdu ki, bu da jurnalın oxunaqlı olmasına kömək etmişdir [Mübarizqızı, A., 2024]. Qısa müddət fəaliyyət göstərən “Dəbistan”dan sonra, qismən davamçı kimi 1906–1907-ci illərdə “Rəhbər”, 1911–1920-ci illərdə isə “Məktəb” jurnalları nəşr olunmuş, onlarda da pedaqoji və təhsilyönümlü yazılara geniş yer verilmişdir. Xüsusən Qafqaz mütəfəkkiri Mirzə Cəlil Məmmədquluzadənin nəşri olan “Rəhbər” jurnalının məqsəd və məramı yeniyetmələrin təlim-tərbiyəsinə xidmət idi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə nəşr olunan “Məktəb” jurnalı, o dövrün maarifçilik ruhunu daşıyan, uşaqların demokratik düşüncə tərzilə tərbiyə olunmasına xidmət edən mühüm mətbuat orqanlarından biri olmuşdur. Cəmi 95 nömrəsi işıq üzü görən bu jurnalın ilk nömrəsində görkəmli maarifçi və dövlət xadimi Nəriman Nərimanov “Əziz balalar” sərlövhəli müraciətində uşaqların təhsilə cəlb olun-

ması məsələsini xüsusi vurğulamışdır. O, qeyd edirdi ki, son illər məktəblərin sayı artsa da, uşaqlara həsr olunmuş xüsusi bir jurnalın çatışmazlığı hiss olunmaqdadır. Bu ehtiyacın qarşılınması isə cəmiyyətin, valideynlərin, müəllimlərin və maarifpərvər ziyalıların üzərinə düşən vacib bir vəzifədir. Nərimanov bu işdə özlərini yalnız vasitə hesab edir, əsas yükü isə təhsil ictimaiyyətinin daşdığını bildirirdi. Jurnalın “Məktəbə dəvət” rubrikasında məktəb haqqında belə deyilirdi: Məktəb insan üçün ən qiymətli sərvətlərdən biridir. Orada keçirilən illər həyatın ən gözəl dövrüdür. “İnsan məktəbə gələndə hələ dünyanı tanımır, amma buradan çıxarkən artıq gözləri açıq, biliklə dolu bir fərd kimi formalaşır” [Məcidova, N., 2013].

Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra uşaq mətbuatı sürətlə inkişaf etməyə başladı. Mətbuat tarixi üzrə tədqiqatçı, tarix elmləri üzrə fəlsəfə doktoru və “Şərq” qəzetinin baş redaktoru Akif Aşırılı “Azərbaycan mətbuat tarixi” (II hissə, 1920–1990) adlı əsərində sovet dövrü Azərbaycan uşaq mətbuatı ilə bağlı bir sıra diqqətəlayiq məqamlara toxunur. Onun fikrincə, sovet hakimiyyətinin ilk illərində partiya ideologiyasına uyğun uşaq mətbuatının yaradılması qarşıya məqsəd kimi qoyulmuşdu. Bu istiqamətdə “Qırmızı günəş”, “Qızıl gənclik”, “Məktəb yıldızı” kimi jurnallar nəşr olunsa da, 1920–1926-cı illər arasında yalnız bir neçə nömrəsinin buraxılışı həyata keçirildi və onların fəaliyyəti qısa zamanda dayandırıldı. Bunun əsas səbəblərindən biri geniş oxucu kütləsinin formalaşmaması, xüsusilə də əhali arasında savadsızlığın hələ də ciddi problem olaraq qalması idi. Digər mühüm amil isə maddi-texniki çatışmazlıqlar, maliyyə imkanlarının məhdudluğu, kağız və mətbəə xərclərinin yüksək olması idi ki, bu da uşaq mətbuatının davamlı inkişafına mane olurdu.

1926-cı ilin payızında gənc nəslin təlim-tərbiyəsi ilə bağlı dövlət səviyyəsində tədbirlər planı hazırlanaraq icraya yönəldildi. Bu çərçivədə məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin və məktəblərin açılması ilə yanaşı, uşaq mətbuatının yaradılması da zəruri sayıldı. Həmin ilin payızında Bakı şəhər komsomol təşkilatının keçirdiyi konfransda bir qrup fəal məktəblinin əl yazması ilə hazırlanmış və üzərində “Pioner” yazısı olan 28 səhifəlik jurnal təqdim olundu. Cəmi 50 nüsxədə hazırlanan bu nümunəvi jurnal konfrans iştirakçıları tərəfindən müsbət qarşılandı və gələcəkdə çap versiyasının əsasını qoydu. Nəticə etibarilə 1927-ci ilin fevral ayında Azərbaycan Lenin Kommunist Gənclər İttifaqı Mərkəzi Komitəsinin orqanı kimi “Pioner” jurnalı nəşr olunmağa başladı. İlk sayı 3000 tirajla çap edilən bu jurnalın əsas məqsədi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan ailələrin övladlarını maarifləndirmək, onları cəmiyyətə və ictimai həyata erkən yaşlardan alışdırmaq idi.

“Pioner” jurnalı sovet ideologiyasının tələblərinə uyğun olaraq, uşaqların vətənpərvərlik ruhunda yetişdirilməsinə və dövlət əmlakına hörmət ruhunda

tərbiyə olunmasına xidmət edirdi. Jurnal öz səhifələrində savadsızlığın aradan qaldırılması məsələsinə xüsusi önəm verir, bu istiqamətdə maarifləndirici materiallar dərc edirdi. 1929-cu ilin fevral ayında nəşr olunan sayında Azərbaycan pionerlərinə ünvanlanan müraciətdə belə bir çağırış yer alırdı: “Pionerlər! Da irələrdə, kəndlərdə, həyətlərdə savadsız uşaqları tapın və onlara yazıb-oxumağı öyrətməyə çalışın. Səkkiz yaşlı savadsızları məktəblərə cəlb edin! Yeni həyat, sağlamlıq və mədəniyyət uğrunda birgə mübarizə aparın”. Həmin dövrdə jurnal “Hər bir pioner manqası bir savadsız oxumağı öyrətməlidir” şüarını irəli sürərək, gənc nəslin maarifləndirilməsində fəal iştirakını təşviq edirdi. Lakin 1920-ci illərin sonlarından etibarən ölkədə milli-mənəvi dəyərlərə və dini inanca qarşı sərt tədbirlər görülməyə başlandı. Akif Aşırlının araşdırmalarına görə, bu proses cəmiyyət arasında ciddi narazılıqlar doğururdu. Hətta elə hallar müşahidə olunurdu ki, əvvəlcədən təlimatlandırılmış uşaqlar qadınların çadrasını, ağsaqqalların papağını zorla başlarından çıxarırdılar. Bu tip davranışlar getdikcə cəmiyyətdə narazılığa səbəb olduğundan, sovet rəhbərliyi bu sahədə idarəçiliyi nəzarətə götürmək məqsədilə yeni tədbirlər planı hazırladı. Bu kontekstdə “Pioner” jurnalı da öz təbliğat funksiyasını həyata keçirməyə başladı. Jurnalda “Mövhumata qarşı mübarizə düzgün aparılmalıdır” adlı yazıda pionerlərə müraciət edilərək belə deyilirdi: “Pionerlər! Partiya və komsomol təşkilatları dini mövhumat və köhnə adət-ənənələrlə ciddi mübarizə aparır. Siz də bu mübarizədən kənarda qala bilməzsiniz. Məscidlərin mədəniyyət ocaqlarına çevrilməsi, çadra və papaq kimi atributların götürülməsi, savadsızlığın aradan qaldırılması, sərxoşluq, xuliqanlıq və pintiliklə mübarizə bunun bariz nümunələridir. Lakin bəzi uşaqlar küçədə çadralı qadınlara hücum edir, mollalara sataşır – bu isə pioner adına yaraşmayan hərəkətlərdir və yolverilməzdir”.

Sovet hakimiyyəti dövründə, təxminən 70 il ərzində “Pioner” jurnalı rəsmi ideoloji xəttə uyğun şəkildə fəaliyyət göstərmiş və partiya qərarlarını dəstəkləmişdir. Xüsusilə 1930-cu illərdə kənd təsərrüfatının kollektivləşdirilməsi prosesi zamanı uşaqların bu təşəbbüslərdə iştirakı da jurnalın gündəmində yer almışdır. Jurnalın rəhbərliyində tanınmış yazıçılar, o cümlədən Qılman İlkin və Hüseyn Abbaszadə kimi qələm sahibləri fəaliyyət göstərmişdir. “Pioner”, həmçinin bir çox istedadlı gənc ədiblər üçün yaradıcılıq meydanı olmuşdur. Xəlil Rza Ulutürk, Sabir Əhmədov, Nəriman Həsənzadə kimi müəlliflərin ilk ədəbi nümunələri məhz bu jurnalda çap olunmuşdur. Bundan başqa, tanınmış rəssamlar Mikayıl Abdullayev, Oqtay Sadiqzadə, Davud Kazımov, Elmira Şaxtaxtinskaya, Həsənağa Ağayev və başqaları jurnalın bədii tərtibatına töhfə vermişlər. Qara Qarayevin “Sülh”, Səid Rüstəmovun “Dəstə rəhbəri”, Qəmbər Hüseynlinin “Ana məktəb”, həmçinin Ağabacı Rzayeva və Cahangir Cahangirov kimi bəstəkarların bir sıra mahnıları da ilk dəfə bu jurnalda dərc olunmuşdur [Aşırlı, A., 2010].

Azərbaycan uşaq mətbuatının parlaq nümunələrindən biri olan “Göyərçin” jurnalı, onilliklər boyunca neçə-neçə nəslə maarifləndirmək və tərbiyə etmək missiyasını uğurla yerinə yetirmişdir. Jurnal səhifələrində dərc olunan şeirlər, hekayələr, nağıllar, tarixi məlumatlar və milli dəyərlərə dair yazılar uşaqların şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm rol oynamış, onların vətənpərvər və məsuliyyətli vətəndaş olaraq yetişməsinə töhfə vermişdir. “Göyərçin” yalnız bir uşaq jurnalı deyil, eyni zamanda təlim-tərbiyə vasitəsi, mədəni irsin daşıyıcısı və təhsil ilə ədəbiyyat arasında körpü rolunu oynamışdır. Bu təsadüfi deyil: jurnalın səhifələrində dərc olunan əsərlərə məktəb dərslərlərində, o cümlədən “Əlifba”, “Ana dili” və “Oxu” dərslərlərində istinad olunması onun pedaqoji əhəmiyyətini təsdiqləyir. Jurnalın ilk baş redaktoru görkəmli yazıçı, dramaturq və jurnalist Yusif Əzimzadə olmuşdur. Onun təşəbbüsü ilə “Göyərçin” uşaq mətbuatında fərqli nəfəs və orijinal üslub yaranmışdır. Sonrakı illərdə bu missiyanı Hüseyn Abbaszadə, Xəlidə Həslova, Tofiq Mahmud və başqa peşəkar qələm sahibləri davam etdirmişdir. Onların hər biri jurnalın ideya-estetik dəyərinin qorunub saxlanmasına və inkişafına öz töhfəsini vermişdir. Hazırda jurnalın baş redaktoru Əməkdar mədəniyyət işçisi, professor, şair Rafiq Yusifoğludur. “Göyərçin” jurnalı yalnız nostalji nəşr deyil, milli uşaq mətbuatımızın canlı yaddaşı və ənənəvi dəyərlərin daşıyıcısı kimi qiymətləndirilir. Onun uğuru bir daha göstərir ki, uşaqlara yönəlmiş keyfiyyətli mətbuat düzgün idarəçilik və peşəkar redaksiya heyəti ilə uzunömürlü və təsirli ola bilər.

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra uşaq mətbuatı və ədəbiyyatı milli dəyərlərə əsaslanan yeni bir inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu. Bu dövrdə nəşr olunan uşaq yazılarında azərbaycançılıq ideologiyası, vətənə bağlılıq, azadlıq və milli kimlik anlayışları ön plana çıxdı. Uşaq mətbuatı yalnız maarifləndirmə funksiyasını yerinə yetirməklə kifayətlənməyib, milli şüurun formalaşmasına xidmət edən ideoloji və tərbiyəvi platformaya çevrilmişdi. Bu dövrün uşaq ədəbiyyatında yeni dil, fərqli bədii-estetik yanaşmalar və müasir dünyagörüşü özünü göstərdi. Yazıçı və şairlər əsərlərində üçrəngli bayrağımızı, dövlət himnimizi, milli qəhrəmanlarımızı və müstəqil dövlətçilik ruhunu təbliğ edən məzmunlara yer verdilər. Əsas məqsəd uşaqlara milli özünüdərk, vətənə sevgi və azərbaycanlı kimi qürur hissinin aşılanması idi. Bu mərhələdə uşaq ədəbiyyatının inkişafına töhfə verən tanınmış qələm sahibləri arasında Zəhid Xəlil, Rafiq Yusifoğlu, Məmməd Namaz, Ələmdar Quluzadə, Sevinc Nuruqızı, Qəşəm İsabəyli, Qəşəm Nəcəfzadə, Reyhan Yusifqızı, Mina Rəşid, Ələsgər Əlioğlu, İncilab İsaq, İbrahim Yusifoğlu kimi yazıçıların adları xüsusi qeyd olunmalıdır. Bu müəlliflərin bəziləri sovet dövründə də fəaliyyət göstərmiş, lakin müstəqillik şəraitində ədəbi istiqamətlərini daha sərbəst və milli ruhda davam etdirmişlər. Eyni zamanda bu ideoloji və ədəbi tendensiyalar uşaq mətbuatında da aydın şəkildə öz əksini

tapmışdır. Uşaq jurnalları və qəzetləri uşaqlarda milli mənsubiyyət hissini inkişafına, vətəndaş məsuliyyətinin formalaşmasına, mədəni irsimiz və tariximizlə fəxr etməyə yönəlmiş məqalə və materiallarla çıxış edirdilər. Bu nəşrlər uşaqların yalnız oxu bacarıqlarını deyil, həm də ictimai-mənəvi dünyagörüşünü inkişaf etdirmək məqsədi daşıyırdı. Yazıçı və şairlər əsərlərində üçrəngli bayrağımızı, dövlət himnimizi, milli qəhrəmanlarımızı və müstəqil dövlətçilik ruhunu təbliğ edən məzmunlara yer verirdilər. Əsas məqsəd uşaqlara milli özünüdərk, vətənaş sevgi və azərbaycanlı kimi qürur hissini aşılanması idi [Əhmədov, N., 2010].

2020-ci ildə yaradılan “Mücrü” jurnalı məktəbəqədər və ibtidai sinif yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulub. Jurnalda hekayə, şeir, oyun, bilik yarışması kimi bölmələr, müxtəlif ölkələr və heyvanlar barədə məlumatlar yer alır. Uşaqlar bu jurnalda öz yazı və rəsmlərini göndərə, müəlliflərə məktub yazı bilər, həmçinin jurnalda sınaq tapşırıqlarını həll edərək özünüqiymətləndirmə imkanı əldə edə bilərlər. Hazırda uşaqlar üçün “Bala Zirvə” qəzeti və “Cırtan” kimi ayrıca milli qəzetlər də nəşr olunur.

Müasir dövrdə həm çap, həm də rəqəmsal formatda yeni uşaq nəşrləri dərc olunur. Yuxarıda qeyd olunan “Mücrü” nümunəsi göstərir ki, Azərbaycan uşaq mətbuatı məktəbəqədər və ibtidai sinif yaşlı uşaqları hədəfləyir. Jurnalın hər nömrəsində uşaqlar üçün hekayə, şeir və oyun bölmələri, həmçinin ölkələr, heyvanlar və quşlar haqqında məlumatlar yer alır. Bundan əlavə, hər sayda bilik yarışması sualları verilir; uşaqlar cavablarını mövzuya uyğun şəkildə qiymətləndirə bilərlər. Jurnal, həmçinin uşaqların yazı və rəsm əsərləri üçün tribuna rolunu oynayır: istedadlı şagirdlərin əsərləri dərc edilir, onlar müəlliflərə məktub yazı və jurnalda öz yaradıcılıqları ilə çıxış edə bilərlər. Bu xüsusiyyətlər “Mücrü” jurnalının əsas məqsədini – uşaqları maarifləndirmək, onlarda oxumaq və yaradıcılığa maraq oyatmaq vəzifəsini gücləndirir [Kulis.az]. Digər bir nümunə kimi, beynəlxalq layihə çərçivəsində hazırlanan “National Geographic Kids” jurnalının Azərbaycan dilində nəşr olunması da diqqətçəkicidir. Onun formatı, rəngli tərtibatı və yaşa uyğun məzmunu uşaq auditoriyasının diqqətini cəlb edir. Ümumilikdə, müasir uşaq jurnalları rəngarəng qrafika, sadə dil, qısa mətnlər və müxtəlif rubrikaları (tapmacalar, eksperimentlər, viktorinalar) özündə birləşdirir. Məqsəd auditoriyanın səviyyəsinə uyğun şəkildə mənimsənilə bilən biliklər və əyləncəli məzmun təqdim etməkdir. Azərbaycan uşaq mətbuatı da bu tendensiyanı izləyir: nəşrlər elektron versiyalarla zənginləşdirilir, sosial mediada uşaq seqmentləri üçün əlavələr hazırlanır [Aydınlar.az].

Uşaq mətbuatı uşaqların mənəvi-intellektual inkişafında, şəxsiyyətlərinin formalaşmasında və cəmiyyətə uyğunlaşmasında mühüm rol oynayır. Belə nəşrlər erkən yaşlardan uşaqları biliklə tanış edir, onların idrak imkanlarını genişləndirir, dil və nitq bacarıqlarını inkişaf etdirir, düşünmək və öz fikrini ifadə etmək

vərdişi qazandırır. Uşaqlar üçün nəzərdə tutulan qəzet və jurnallar sadə və anlaşılqı dildə yazılır, onların maraqlarına və yaş xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq tərtib olunur. Bu isə uşaqlarda oxumağa marağı artırır, davamlı müəliə vərdişinin formalaşmasına şərait yaradır. Eyni zamanda uşaq mətbuatında yer alan şeirlər, nağıllar, kiçik hekayələr, tapmacalar, oyunlar və informativ yazılar, uşaqların həm emosional inkişafına, həm də məntiqi tərəkürünə təsir göstərir. Mətnlərin bədii və tərbiyəvi əhəmiyyətli olması uşaqlarda əxlaqi keyfiyyətlərin – xeyirxahlıq, ədalətlik, əməksevərlik, vətənpərvərlik kimi dəyərlərin erkən yaşlardan aşılmasına xidmət edir. Bununla yanaşı, uşaq mətbuatı sosiallaşma prosesində, yəni uşağın cəmiyyətə inteqrasiyasında da əhəmiyyətli vasitə rolunu oynayır. Burada ki materiallar onlarda sual vermə, cavab tapma, müşahidə aparma kimi düşünmə bacarıqlarını aktivləşdirir. Digər tərəfdən, uşaq mətbuatı ailə və məktəb arasında körpü rolunu oynayaraq valideynlərə və müəllimlərə dəstək olur. Bu nəşrlər həm də uşaqları mədəni irsimiz, milli dəyərlərimiz, tarixi şəxsiyyətlər və folklorla tanış edir. Uşaqlar, beləliklə, öz milli kimliklərini dərk etməyə başlayır, Azərbaycan sevgisi, dövlətçilik anlayışı və azərbaycançılıq ideologiyasını mənimsəyirlər. Uşaq mətbuatı sadəcə bir oxu vasitəsi deyil, o, həm də tərbiyə məktəbi, mədəniyyət daşıyıcısı, milli ruh tərbiyəçisi və gələcək vətəndaşın formalaşma platformasıdır.

Uşaq mətbuatı gələcəyin vətəndaşını formalaşdıran böyük bir məktəbdir. Tarixin müxtəlif dövrlərində dəyişən siyasi və sosial şərtlərə baxmayaraq, bu sahə öz missiyasını qoruyub saxlamış, istər sovet ideologiyasının təzyiqləri altında, istərsə də müstəqillik dövrünün çağırışları fonunda uşaqların tərbiyəsində mühüm rol oynamışdır.

Tarixdən bu günə qədər Azərbaycan uşaq mətbuatı həm tərbiyəvi, həm maarifləndirici, həm də milli ruhda böyüməyi təşviq edən vəzifələr daşıyıb. XIX əsrdə ilk maarifçi ziyalıların təşəbbüsü ilə formalaşan bu sahə, XX əsrin əvvəllərində “Dəbistan”, “Məktəb”, “Pioner” kimi jurnallar vasitəsilə daha sistemli və məqsədyönlü hal almışdır. Sovet dövründə uşaq mətbuatı ideoloji xarakter daşısa da, onun tərkibində uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş dəyərli ədəbi-bədii materiallar, savadsızlıqla mübarizə, kollektiv əmək tərbiyəsi və ictimai vətəndaşlıq şüurunun formalaşdırılması kimi müsbət istiqamətlər də yer almışdır.

Müstəqillik dövründə isə Azərbaycan uşaq mətbuatı yenidən öz ruhunu tapmağa başladı. Bu mərhələdə yalnız forma və məzmun deyil, həm də məqsəd dəyişdi: artıq məqsəd sovet vətəndaşı deyil, azərbaycanlı kimliyini formalaşdırmaq, vətən sevgisi, ana dilinə bağlılıq, dövlətçilik şüuru, milli rəmzlərimizə hörmət, mədəni irsimizə sdaqət kimi dəyərləri uşaqlara aşılamaq idi. Uşaq mətbuatı bu mərhələdə həm tərbiyə, həm maarif, həm də milli ideoloji yönümlü informasiya mənbəyinə çevrildi. “Göyərçin”, “Günəş”, “Bala dili”, “Yuva”, “Elli”, “Şəfəq”

və digər jurnallar bu dövrün məhsullarıdır. Bu mətbuat orqanları uşaqlarda oxu vərdişi yaratmaqla yanaşı, onların dil bacarıqlarını, bədii-estetik zövqünü, əxlaqi dəyərlər sistemini formalaşdırmağa yönəlmişdir. Onlar məktəblə ailə arasında bir növ vasitəçi funksiyası daşıyaraq uşaqların gündəlik həyatına mədəni, maarifçi və emosional məzmun qatmışlar. Buradakı yazılar vasitəsilə uşaqlar yalnız yazıb-oxumağı deyil, düşünməyi, analiz etməyi, müqayisə aparmağı – bir sözlə, fəal vətəndaş olmağı öyrənmişlər. Bununla belə, bu gün uşaq mətbuatının qarşısında yeni, daha mürəkkəb çağırışlar durur. İnformasiya bolluğu, rəqəmsallaşma, sosial media və texnoloji asılılıq, ənənəvi oxu mədəniyyətini ciddi şəkildə zəiflədib. Əvvəllər uşaqlar üçün nağıl, tapmaca, hekayə oxumaq təbii bir tələbat idisə, bu gün bir çox uşaq kitabdan daha çox planşetə və mobil telefona maraq göstərir. Bu isə uşaq mətbuatını həm məzmun, həm də struktur baxımından yenilənməyə məcbur edir.

Uzun illərin təcrübəsi sübut edir ki, uşaq mətbuatı pedaqoji xarakter daşıdığı üçün gənc nəslin tərbiyəsində əvəzsiz rol oynayır. Bu səbəbdən də ölkədə istənilən yeni uşaq qəzet və jurnalının nəşri zamanı bu amillərə xüsusi həssaslıqla yanaşılır. Uşaqlara istiqamət verə bilən, onların dünyasına uyğun, pedaqoji baxımdan dəyərli mətbuat nümunələri hazırlamaq üçün bu sahədə ixtisaslaşmış peşəkarların yetişməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Uşaqların kitaba və oxuya marağını artırmağın əsas yollarından biri, məhz onlara xitab edən mətbuat vasitələrinin mövcudluğudur. Hazırda ölkəmizdə dövlət dəstəyi ilə nəşr olunan üç uşaq mətbuat orqanı fəaliyyət göstərir. Digər jurnallar isə müstəqil şəkildə çap olunur və oxucu rəğbətini qazanmaq üçün rəqabət şəraitində öz keyfiyyətini daim təkmilləşdirməyə çalışır. Məsələn, “Xurcun” uşaq və mədəniyyət jurnalı rəngarəng məzmunu və dizaynı ilə seçilir. Jurnalın “Xurcunumuzdakı xəbərlər” adlı səhifəsində uşaqlar üçün maraqlı mədəni hadisələr işıqlandırılır, “İzlə” rubrikasında teatr tamaşalarına dair məlumat və afişalar yer alır. “Təqvim yarpağı” adlı bölmədə isə həmin ayda doğulan məşhur şəxslər tanınılır. “Can Vətən”, “Əziz və şanlı məktub”, “Musiqi”, “Folklor”, “Səyahət”, “Mən bir turist”, “Dirə döymə” və digər rubrikalar da uşaqlarda geniş maraq doğurur. Balaca oxucular bu jurnalın hər yeni sayını səbirsizliklə gözləyirlər. Digər mühüm nəşrlərdən biri “Tumurcuq” qəzetidir. Bu qəzet 1996-cı ildən bəri nəşr olunur və Azərbaycanın latın qrafikasında çap olunan ilk uşaq qəzeti hesab edilir. Qəzetin çapına Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə və Xalq yazıçısı Anar dəstək vermişlər. Əsas auditoriyası aşağı sinif şagirdləri olsa da, böyükklər də onu maraqla oxuyurlar. “Tumurcuq” digər uşaq mətbuat orqanlarından həm yaşı, həm də məzmun baxımından fərqlənir. Burada türk, ingilis və rus dillərində uşaq ədəbiyyatından maraqlı nümunələr dərc edilir. Dərsliklərdə yer almayan hekayə, nağıl və ədəbi parçalar uşaqlara sinifdən xaric oxu üçün təqdim olunur. Qəzetin əsas məqsədi uşaqlarda milli-mənəvi dəyərləri

formalaşdırmaq, vətənə, təbiətə və ailəyə sevgi aşılamaqdır. Bunun üçün türk xalqlarının folkloruna da tez-tez müraciət edilir. Mütəxəssislərin fikrincə, uşaqlar üçün yazmaq olduqca məsuliyyətli və çətin bir işdir. Bu yaş qrupunun psixoloji xüsusiyyətlərini bilmək, onların maraq və qavrama səviyyəsini nəzərə almaq yazı prosesində vacib şərtlərdəndir. Təəssüf ki, bu sahədə yazan müəlliflərin sayı hələ də kifayət qədər deyil, lakin keyfiyyətli uşaq mətbuatının inkişafı üçün belə müəlliflərə ciddi ehtiyac duyulur [Qocayev, İ., 2017] .

Hər bir cəmiyyətin gələcəyini formalaşdıran uşaqlardır. Elə bu səbəbdən, uşaq mətbuatı təkcə bir informasiya vasitəsi deyil, ölkənin gələcək vətəndaşına yazılmış böyük və məsuliyyətli bir məktubdur.

Nəticə / Conclusion

Zaman dəyişir, dövrlər bir-birini əvəz edir, texnologiyanın inkişafı cəmiyyətdə bütün sahələrə təsir göstərir. Müasir dövrün reallıqları uşaq mətbuatının məzmun və forma baxımından müasir tələblərə uyğunlaşdırılmasını şərtləndirir. Müasir dövrdə uşaqları rəqəmsal mediadan uzaq tutmaq çox çətindir, artıq onlar ənənəvi qəzet və jurnallardan daha çox ekranla təmasda olurlar. Bu səbəbdən uşaq mətbuatı da rəqəmsallaşmalı, elektron versiyalarla, audio məzmunlar, interaktiv nağıl və hekayələrlə zənginləşdirilməlidir. Çünki uşaqların diqqətini cəlb etmək üçün yalnız doğru məzmun deyil, uyğun təqdimat forması da vacibdir. Digər tərəfdən, məzmunun özü də dəyişməlidir. Bu gün uşaq jurnalları yalnız nağıl və tapmaca ilə kifayətlənə bilməz. Uşaqlara ekologiya, texnologiya, kibertəhlükəsizlik, emosional zəka və empatiya kimi mövzularda da bilik və bacarıqlar aşılanmalıdır. Ənənəvi milli dəyərlərlə yanaşı, müasir dünyanın tələbləri də nəzərə alınmalıdır. Bu sahədə müəlliflərin rolu danılmazdır. Uşaqlar üçün yazmaq, onların psixologiyasına uyğun düşünmək xüsusi hazırlıq tələb edir. Buna görə də uşaq mətbuatında uşaq psixologiyasını bilən, yaş səviyyəsinə uyğun yazı dili ilə çıxış edən maarifçi yazıçıların üstünlük təşkil etməsi vacibdir. Təbii ki, valideyn və müəllim də bu prosesin bir parçasıdır. Evdə və məktəbdə uşaq mətbuatına yer verilməli, uşaqlar bu nəşrlərlə tanış edilməlidir. Onların mütaliə vərdişinin formalaşması üçün bu təcrübə vacibdir. Digər tərəfdən, dövlət bu sahəyə laqeyd qalmamalıdır. Müsəbiqələr, qrant proqramları, nəşr dəstəkləri ilə uşaq mətbuatının inkişafına şərait yaradılmalıdır. Çünki uşaq mətbuatı yalnız uşaqlar üçün deyil, bütövlükdə, cəmiyyətin sabahı üçündür.

Məqalənin aktuallığı. Məqalə müasir dövrdə uşaq mətbuatının rolunun artırılması və onun yeni texnoloji çağırışlara uyğunlaşdırılması məsələlərini araşdırır. İnformasiya cəmiyyətinin sürətlə inkişaf etdiyi, uşaqların rəqəmsal məzmunlara artan maraq göstərdiyi müasir dövrdə uşaq mətbuatının həm tərbiyəvi, həm

də maarifləndirici funksiyalarının daha səmərəli həyata keçirilməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Məqalə, uşaqların mənəvi və intellektual inkişafına töhfə verən, keyfiyyətli və yaş xüsusiyyətlərinə uyğun mətbuat nümunələrinin hazırlanmasının vacibliyini vurğulayaraq, bu sahədə mövcud çağırışlara cavab vermək baxımından xüsusi aktualıq kəsb edir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə Azərbaycan uşaq mətbuatının tarixi inkişaf mərhələləri geniş və sistemli şəkildə araşdırılır, onun milli maarifçilik və tərbiyəvi funksiyaları yalnız sovet dövrü ilə məhdudlaşmır, həm də müstəqillik dövründəki inkişaf xüsusiyyətləri ilə birlikdə təqdim olunur. Məqalədə ənənəvi uşaq mətbuatının formalaşması, eləcə də müasir dövrdə rəqəmsallaşma və yeni pedaqoji yanaşmaların tətbiqi kontekstində uşaq mətbuatının funksiyalarına dair yeni baxışlar irəli sürülür. Eyni zamanda uşaq mətbuatının cəmiyyətin milli-mənəvi dəyərlərinin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi istiqamətindəki rolu, həmçinin bu sahədə müəlliflərin məsuliyyəti elmi şəkildə təhlil olunur.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti. Məqalədə uşaq mətbuatının inkişafında mövcud problemlər və imkanlar təhlil edilir, müəllif və peşəkar kadrların hazırlanmasının vacibliyi vurğulanır. Bu, uşaq mətbuatının məzmununun zənginləşdirilməsi və formalaşdırılması istiqamətində praktik tövsiyələrin hazırlanmasına imkan yaradır. Eyni zamanda dövlətin, təhsil müəssisələrinin və valideynlərin uşaq mətbuatına dəstəyinin artırılması istiqamətində siyasətlərin formalaşdırılması üçün nəzəri baza təqdim edir. Məqalənin nəticələri, uşaq mətbuatının müasir tələblərə uyğun inkişafını təmin edəcək tədbirlər planlarının hazırlanması və tətbiqi baxımından da faydalı ola bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat / References

1. Aşırlı, A. (2009). Azərbaycan mətbuat tarixi I hissə, s.13-26. Bakı: "Elm və Təhsil".
2. Aşırlı, A. (2010). Azərbaycan mətbuat tarixi II hissə, s.26. Bakı: "Elm və Təhsil".
3. Əhmədli, B. (2010). Azərbaycan ədəbiyyat tarixi. Bakı: "Qanun Nəşriyyatı".
4. Əhmədov, N. (2010). Azərbaycan mətbuatı yeni inkişaf dövrünü yaşayır. Xalq qəzeti.
5. Məcidova, N. (2013). Göyərçin jurnalının 55 illik yubileyi münasibətilə (metodik vəsait), s.3-4
6. Namazov, Q. (2005). Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası III cild, s.4-14. Bakı: "Öndər Nəşriyyat"

7. Qocayev, İ. (2017). Uşaq mətbuatı inkişaf etməlidir. Şərq qəzeti. <https://anl.az/down/meqale/sherq/2017/may/543130.htm>
8. Aydınlar.az. “National Geographic Kids” jurnalı Azərbaycan dilində nəşr ediləcək. <https://aydinlar.az/index.php?newsid=148>
9. Kulis.az. (2020). <https://kulis.az/xeber/media/azerbaycanda-yeni-usaq-jurnali-fealiyyete-baslayir-30112>